

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

In waarde verbonden

Nederland moet dringend op zoek naar een gedeelde ruimte voor een waardevolle toekomst. Dat is de stellingname van Herman Kaiser. Hij schreef onlangs het boek *In waarde verbonden*, een indringend pleidooi voor waardegedreven politiek vanuit het midden in een versplinterde samenleving.

door Jan Prijj Prij is redactiesecretaris van *Christen Democratische Verkenningen*.

‘Eigenlijk had ik het boek al heel veel jaren in mijn hoofd op basis van spreekbeurten die ik hield toen ik nog burgemeester was.’ Dat zegt Herman Kaiser, die in april 2017 om gezondheidsredenen aftrad als burgemeester van Arnhem, na een imposante loopbaan in zowel het openbaar bestuur als het bedrijfsleven. Zijn ziekteverlof gaf hem de gelegenheid een boek te schrijven én te beginnen aan een proefschrift over subsidiariteit. CDV spreekt met Kaiser na afloop van het Christelijk-Sociaal Congres in Doorn, waarvan de CDA-politicus in de periode 2003-2013 voorzitter was.

Diagnose

Waarom nu dit boek? Wat is uw diagnose van de huidige tijd?

‘Dit boek verschijnt nu, niet alleen omdat de gelegenheid zich voordeed, maar ook omdat de actualiteit daarom vraagt. Er is sprake van een enorme versplintering in de samenleving, en van vervlakking en verruwing op het vlak van waarden, deugden en normen. In plaats van in moeilijke tijden beter naar elkaar te luisteren en beter met

elkaar te overleggen – wat helemaal in de Nederlandse bestuurlijke traditie past – gebeurt precies het omgekeerde. We bestoken elkaar met oneliners en tweets en gaan dan pas nadenken. Ons verdiepen in de argumenten van de ander is nauwelijks nog aan de orde. Het is bijna een schande om in het debat toe te geven dat de ander een punt heeft, terwijl het vermogen om dat in te zien de kern van democratie is. Ik maak me zorgen over de staat van de samenleving en signaleer dat de *common ground* – ik heb er geen betere term voor kunnen vinden – waarop we staan aan het afkalven is.’

Wat is de rol van de christendemocratie daarin?

‘De middelpuntvliedende krachten in de samenleving zijn ontzettend sterk. Er is in principe maar één politieke stroming die daar vanuit haar traditie een adequaat antwoord op kan geven, en dat is de christendemocratie. We zijn als christendemocraten verplicht om een krachtig weerwoord op die ontwikkeling te geven en ons daarbij niet door electorale statistieken te laten leiden. Maar zo’n krachtig inhoudelijk

Herman Kaiser Foto: Peter Schols/De Limburger

weerwoord hoor ik helaas te weinig. Met enkel flexibel meebewegen met de tijdgeest vervluchtigen we en laten we ons erfgoed verdampen. Dat kan dus niet het antwoord zijn.’

Is uw diagnose dat de dialoogruimte aan het verengen is?

‘Ja, dat klopt. Het woord “dialoogruimte” is een belangrijk woord in mijn boek. In die dialoogruimte wordt het debat over de common ground gevoerd. In mijn opvatting moet die common ground in ieder geval de volgende drie onbetwiste kernwaarden omvatten: menselijke waardigheid, democratie en subsidiariteit. Deze drie kernwaarden geven het speelveld aan waarbinnen mensen en sociale verbanden zich kunnen ontplooiën. Als de democratische dialoogruimte steeds meer afkalft en verwordt tot

een echopot, is dat een bedreiging van die drie kernwaarden. Dan versmalt de common ground en dreigt het gezamenlijk leerhuis waarin wij leven in te storten.’

‘Die common ground is niet van vandaag of gisteren. We staan op gelaagde bodem. Er zijn ons vele generaties voorgegaan. De huidige politieke en sociale cultuur is voor een belangrijk deel gestoeld op de Grieks-Romeinse en joods-christelijke tradities. In het boek bespreek ik een aantal mensen uit die tradities met wie ik mij verbonden voel: personen van keizer Marcus Aurelius tot Nelson Mandela. Aan hen spiegel ik me, en aan hen ontleen ik levenslessen. Die tijdloze verbondenheid is de basis van een verfrissend en zich voortdurend vernieuwend conservatisme. Voor mij is de tegenstelling tussen conservatief en progressief een schijntegenstelling.

Conservatisme zonder oog voor de toekomst is nutteloos. Vooruitgangdenken zonder fundering op overgeleverde tradities is waardeloos. Deze verbondenheid in de tijd zie ik ook als een aanmoediging om aan de vluchtigheid van de waan van de dag te ontkomen, de vluchtigheid van de huidige tijd en politiek.'

Hoe te antwoorden?

Het huidige christendemocratische antwoord voldoet niet. Waarom niet?

'De christendemocratie moet zelf niet terecht komen in die echoput en in het verkleinen van de dialoogruimte. Ik begrijp wel dat je je in deze tijd moet neerzetten met begrippen en codes die door de hedendaagse burgers begrepen worden, maar dat is wat anders dan afstand doen van de inhoudelijke ideologische basis. Er is een geweldige schroom om het politieke midden als iets anders te zien dan als een toevallig rekenkundig gemiddelde. Het politieke midden waarvan de christendemocratie altijd een van de belangrijkste pijlers is geweest, lijkt vandaag voor velen een plaats van schaamte te zijn waar slechts oldskool wiebelige mastodonten zich mogen ophouden.'

Waar ziet u die schroom?

'In het CDA zie ik die schroom in discussies over de C van het CDA, een van de fundamenten van die common grond waarop we staan. Volgens sommigen is het profiel uit de tijd en zouden we dit dus moeten loslaten; pragmatisme wordt het kompas. Wij leven in een tijd waarin principes al gauw als ballast worden gevoeld waar je alleen maar last van krijgt in het debat. Terwijl het juist omgekeerd moet zijn: standvastige politici zouden opportunisten moeten ontmaskeren.'

Is het zo negatief?

'De discussie over de waardevolle samenleving wordt wel gevoerd, maar dan vanuit het perspectief van de "boze gewone Nederlander". Deze wordt opgevoerd om als alibi te dienen om zo electoraal dichter tegen de populistische aan te kruipen. De top van de partij is bevreesd om te worden uitgemaakt voor de arrogante machtige elite die is afgewend van de boze burgers. Leiderschap vraagt evenwel om visie en moed, ook om burgers een spiegel voor te houden. Waardegedreven leiderschap is meer dan ooit nodig. Ik ben ervan overtuigd dat mensen snakken naar het stabiele en betrouwbare politieke midden. Ze zullen terugkeren omdat ze teleurgesteld zullen raken in de "schijnoplossingen" van de populistische. Dan bedoel ik dus niet het rekenkundige of

het strategische midden, maar het ideologische midden. Het CDA moet een partij zijn midden in de samenleving, van de gematigdheid ook, en uit principe. Alles in mij verzet zich om de kant op te gaan van de rechtspopulisten. Politici zijn, zoals vanaf

2010 gangbaar is geworden, strategisch gaan aanpappen met een politiek waardoor de drie kernwaarden waarop ons gemeenschappelijk huis gebouwd is, sowieso onder druk komen te staan. Gelukkig is er een weerwoord mogelijk. De geschiedenis leert dat er ook krachten zijn die helpen om de waardeconsensus en de democratische rechtsstaat te beschermen en de gemeenschapszin te versterken. Die krachten liggen in de wijze waarop we onze samenleving organiseren qua schaal, communicatielijnen en machtsverhoudingen.'

Voor mij is de tegenstelling tussen conservatief en progressief een schijntegenstelling

Verbonden door verhalen

Hoe luidt dat weerwoord dan? Hoe maken we die krachten dan productief?

‘In de geschiedenis zijn tal van inspirerende verhalen te vinden die laten zien hoe de weg van verantwoordelijkheid, dienstbare politiek en het bevorderen van gemeenschapszin er concreet uitziet. Uit die voorbeeldfiguren distilleer ik niet alleen persoonlijke leerpunten maar ook verbindende verhaallijnen, die de essentie zouden moeten zijn van elke politiek, maar zeker van het christendemocratische handelen.’

Herman Kaiser licht vervolgens deze vier verhaallijnen toe, die in zijn boek verder worden uitgewerkt:

- *Van afkeer naar ontmoeting:* ‘Alle besproken voorbeeldfiguren in mijn boek benadrukken het belang van ontmoeting. We zijn niet tot dialoog in staat en kunnen niet van elkaar leren als we met de rug naar elkaar toe staan en taal gebruiken die de tegenstellingen tussen groepen eerder bevestigen dan overbruggen. Jonathan Sacks zegt hier mooie dingen over.’
- *Van angst naar verlangen:* ‘Het is niet voldoende om angstgevoelens van mensen serieus te nemen. Het echte werk begint dan pas en bestaat uit het bieden van hoop en perspectief. Benedictus speelt hier een grote rol.’
- *Van wegstijgen naar verantwoordelijkheid nemen:* ‘Leiderschap tonen, ook in moeilijke tijden; niet gaan voor de gunst van mensen, maar doen waar de tijd om vraagt. Zie hiervoor Franciscus en Titus Brandsma.’
- *Van de waan van de dag naar het uitstijgen boven het alledaagse:* ‘Hierover haal ik in mijn boek onder andere de geschiedenis van Dag Hammarskjöld aan, de secretaris-generaal van de VN die zich geroepen voelde om zich ondanks veel tegenstand te blijven inzetten voor de wereldvrede.’

Dat klinkt prachtig, maar ook nog wel heel algemeen en weinig concreet. Kunt u een voorbeeldfiguur in het bijzonder eruit halen als mogelijke leermeester voor de christendemocratie?

‘Dan denk ik aan Jonathan Sacks, de joodse opperrabbin uit het land van de brexit. Een groter contrast tussen de hedendaagse egopolitiek en de leugens van de brexitvoorvechters en Jonathan Sacks is nauwelijks denkbaar. Hij is iemand die in eenheid, verscheidenheid, harmonie en verantwoordelijkheid denkt, en niet in vernietigende woorden die alleen maar versplinteren. Wanneer de wereld geregeerd wordt door leugens, vervalt elk moreel fundament en smelt het vertrouwen helemaal weg. Dan is er geen common ground meer. Zo’n politiek nodigt niet uit tot meedoen en tot verantwoordelijkheid dragen, maar tot afkeer en ressentiment. Sacks’ appel om mee te doen en mensen daarvoor de kans te geven, staat niet op zichzelf. Interessant is dat hij zes “relatief eenvoudige” sleutelbegrippen noemt die zouden kunnen helpen bij de ontdekking en versteviging van de common ground in een plurale samenleving. Ik noem de Engelse termen, die allemaal met een c beginnen, wat ook communicatief gesproken handig is; dat is terecht niet onbelangrijk tegenwoordig, daar ben ik mij terdege van bewust. *Control:* Mensen moeten invloed hebben op hun eigen levenssituatie; ze moeten het gevoel hebben dat ze de toekomst mee kunnen bepalen. *Contribution:* Mensen moeten de kans hebben daadwerkelijk een verschil te maken door hun bijdrage aan de opbouw van de samenleving. *Compassion:* Hiermee wordt geen liefdadigheid bedoeld, maar een vorm van sociale rechtvaardigheid en een eerlijke vorm van delen. Een samenleving waarin mensen zijn overgeleverd aan de goodwill van anderen, creëert geen common ground. Sacks stelt dat armoede vernedert en dat een goede samenleving geen vernedering toestaat. *Creativity:* Het kunnen delen van kennis en informatie door het leggen van nieuwe

verbindingen is van wezenlijk belang voor een coherente en stabiele samenleving waarin mensen gemeenschappelijke waarden hebben. De menselijke waardigheid vereist dat de toegang tot kennis en communicatie voor iedereen open is. *Cooperation*: Het ligt in de menselijke aard om samenwerking met anderen te zoeken. We moeten er oog voor hebben dat sommige economische concurrentievormen en nieuwe technologieën gemeenschappen ontwrichten en tegenmacht ontwikkelen. *Conservation*: De aarde is *letterlijk* onze common ground, de grond waarop we allen staan. De schepping heeft haar eigen waardigheid als Gods meesterwerk. We zijn volgens Sacks wel gemachtigd om er gebruik van te maken, maar niet om haar te verwoesten of te plunderen.’

‘Deze zes sleutelbegrippen zouden mijns inziens uitstekend kunnen helpen bij de bepaling van een vitale en hoopvolle eigentijdse koers van het CDA.’

Naar een verbindende agenda

Aan het einde van uw boek gaat u op zoek naar een verbindende agenda met cruciale kernvragen voor de toekomst. Hoe ziet die agenda eruit?

Kaisers verbindende agenda bevat de volgende vijf punten:

- *Strijd voor menselijke waardigheid in het digitale tijdperk*: ‘De opgave daarbij is om de verworvenheden van de digitalisering te omarmen zonder ons volledig daaraan over te geven en de controle over ons leven kwijt te raken. We onderschatten de gevaren van een digitale samenleving. Bedrijven als Google en Facebook weten alles van ons. Ik schrik van de naïviteit van mensen. Dat ze zeggen dat het hun niets uitmaakt. Het risico op grootschalige ontwrichting door computerstoringen maakt ook de hele maatschappij kwetsbaar. Ook het web zou in kleinere kringen subsidiair georganiseerd kunnen worden. Het wereldwijde web is van iedereen én van niemand, en dat maakt het uitermate fragiel. Moet alles wel met alles

verbonden zijn? We maken onszelf kwetsbaar. Het gaat ten koste van de stabiliteit en de robuustheid van vitale infrastructuur. Kortom: ook de hedendaagse wereldwijde digitale snelweg zet de pijlers onder de waardevolle samenleving, de menselijke waardigheid, democratie en subsidiariteit, onder druk.’

- *Maak oefenplaatsen voor ontmoetingen*: ‘Ik geef in mijn boek voorbeelden waarin dat nieuwe ontmoeten gestalte zou kunnen krijgen. Een mooi voorbeeld van hoe traditie en vernieuwing kunnen samengaan en tot nieuwe vormen van ontmoeting en verbinding kunnen leiden, was de bruiloft van prins Harry en Meghan Markle op 19 mei 2018. Er was een viering met een spraakmakende preek van de Amerikaanse bisschop Michael Curry, een liefdespreek geheel in de geest van Martin Luther King. Het bruidspaar, middelpunt van een miljoenenpubliek, koos verder voor symbolen en rituelen die mensen vanuit heel verschillende achtergronden en tradities met elkaar verbonden.’
- *Geef ruimte aan verbindende krachten in het midden*: ‘Ga niet voor electoraal gewin op de korte termijn. Het electoraat zal op langere termijn kiezen voor betrouwbaarheid en stabiliteit. Kiezers zullen gaan inzien dat de middelpuntvliedende krachten in politiek en samenleving hun toekomst en die van hun kinderen op het spel zetten.’
- *Houd ‘analoge’ deugden in stand*: ‘De digitale werkelijkheid is opgebouwd uit nullen en enen en kent geen nuance. Het publieke debat verhardt in dat spoor. Maar in werkelijkheid is het niet aan of uit, zwart of wit. Hoffelijkheid en wellevendheid zijn voorbeelden van deugden die de omgang met elkaar weer analoog kunnen maken.’
- *Bestrijd vrijblijvendheid en vervreemding door radicale subsidiariteit*: ‘Mensen willen mede-eigenaar zijn van hun leefwereld en medeverantwoordelijk zijn. Maar dan moet wel duidelijk zijn wie de andere mede-eigenaren zijn en hoe

de verantwoordelijkheden onder elkaar zijn verdeeld. In de praktijk worden organisaties overspoeld met regels, richtlijnen en interventies die getuigen van weinig vertrouwen en respect voor de verantwoordelijkheid aan de basis. Gelukkig zijn er ook signalen dat de politiek begrijpt dat de systeemlogica die de leefwereld van mensen is gaan beheersen, teruggedrongen moet worden. Een goed voorbeeld is het actieplan (Ont)Regel de Zorg. Je moet niet de risico-regelreflex laten regeren. Dat loslaten betekent ook: accepteren dat er dingen kunnen misgaan. Dat is niet erg; mensen worden dan vanuit hun verantwoordelijkheid aangezet tot leerprocessen die daadwerkelijk tot kwaliteitsverbeteringen kunnen leiden. Zo'n subsidiaire logica maakt systemen stabiel. Een dergelijke radicale subsidiariteit wordt het onderwerp van mijn proefschrift, mijn volgende project. Met leerervaringen uit de geschiedenis: van Augustinus tot Cobbenhagen. Maar voordat ik mij aan dit proefschrift kon toewijden, moest dit boek *In waarde verbonden* geschreven worden.'

Ankers serieus nemen

Wilt u tot slot nog iets kwijt?

'Ik hoop dat mijn boek niet wordt gelezen als een receptenboek of iets dergelijks, want dat is het niet – simpelweg omdat er voor een waardevolle samenleving geen blauwdruk bestaat. De samenleving is het organisch resultaat van mensen die elkaar willen ontmoeten en die met elkaar willen delen waarin zij geloven. Dit boek is een uitnodiging om de

ruimte voor dialoog te blijven opzoeken en daarin een vruchtbaar gesprek aan te gaan over maatschappelijk relevante thema's die onze toekomst gaan bepalen. We moeten op deze uitdagingen wat mij betreft antwoorden met een verbindende agenda die menselijke waardigheid, de democratische rechtsstaat en subsidiariteit als dragers heeft. Zo'n agenda is onmiskenbaar christendemocratisch. Ze is conservatief op het niveau van waarden én christelijk-sociaal.'

'Misschien dat het boek voor de christendemocratie kan leiden tot een vruchtbaar gesprek over de vraag hoe, via welk frame, we de relevantie van de christendemocratie op een nieuwe manier kunnen laten zien. Het CDA is onmiskenbaar een conservatief-sociale partij, maar de vraag is of "conservatief" in Nederland wel het goede woord is. Nederlanders

willen niet "conservatief" genoemd worden. We willen ook niet "burgerlijk" genoemd worden, maar dat zijn we natuurlijk wel. Niet voor niets heeft de christendemocratie burgerfatsoen hoog in het vaandel staan. Maar met alleen fatsoen kom je niet ver. Je moet ook durven strijden voor de waarden waar je in gelooft.'

U hebt toch nieuwe taal aangereikt voor

verantwoorde politiek vanuit de kracht van het midden, die discussies over het conservatieve dan wel christelijk-sociale profiel toch juist moet overstijgen?

'Ja, dat klopt. Wij hebben een hedendaagse taal nodig die mensen begrijpen, maar die ook uitdrukt waar wij vandaan komen en waarvoor wij staan. Taal is niet om woordspelletjes met elkaar te doen, maar om elkaar te verstaan. Om elkaar te ontmoeten. Voor een aansprekende toekomst voor onze (klein)kinderen.'

We moeten de uitdagingen aangaan met een verbindende agenda die menselijke waardigheid, de democratische rechtsstaat en subsidiariteit als dragers heeft